

***Hudud Risaleleri Çerçevesinde
KİNDİ ve İBN SİNA FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI***
Enver UYSAL, Emin Yayınları 2008, 264 s.

Şerefettin ADSOY*

Birçok değişik tanımlarına ilaveten, felsefeyi “*kavramlarla konuşmak*” şeklinde tanımlayanlar da var ki bu da kavramları dikkatle, yerinde ve titizlikle kullanmaktır. Bu, iki yönlü yaklaşım; bize hem işin başlangıcındaki psikolojimizi, hem de bu süreç sonucunda bir hedef olarak sahip olabileceğimiz kazanımı işaret eder. Yazar, konunun detayına giriş yapmadan hangi konu üzerinde durduğunu ve neden bu konunun işlenmesi gerektiğine dair geniş bir açıklama yapmaktadır. Dolayısıyla, düşünürlerin, düşüncelerinin önemi kadar onların kullanmış olduğu kavramların ne şekilde ve hangi manada kullanıldığının bilinmesi gerektiği ve ancak bu şekilde onların felsefelerinin ortaya konulabileceğini düşünmektedir. Müellif, kavramlar, taşıdıkları derin ve geniş anlamları tek kelime ile dile getirmenin kestirme yolu olmasının yanında büyük dikkat gerektiren bir şey olduğunu dile getirmeye çalışmaktadır. Düşündüğümüzü ya da anlatmak istediğimizi doğru anlatabilmemiz için, doğru kavramları kullanmamız gerektiğini belirten yazar, aksi halde merakımızı anlatmış olamayız ya da yanlış anlaşılmalara neden olmuş oluruz düşüncesiyle yola çıkmaktadır.

Yazar, Dil’in insan hayatındaki önemini ve işlevselliğini ortaya koyması açısından bazı açıklamalar yaparak şuna dikkat çekmektedir: “*Dil (lisan) dediğimiz şey, bir kültürün taşıyıcısıdır. Bundan dolayı biz bir dili öğrenirken, aslında o*

* SAÜSBE İslâm Felsefesi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

dilin taşıdığı kültürü de öğreniyoruz demektir. Her kültürün kendine özgü kavramları vardır. O kültür, ancak o kavramlarla dile getirilir.

Kavramlar aynı olmalarına rağmen kullanıldıkları coğrafyanın iklimini ve düşünce içeriğini taşıdığını ifade eder. Felsefi kültürün “kendine özgü” dediğimiz kavramları vardır. Bu kavramların doğduğu ve kullanılmaya başlandığı ilk dönemde sahip oldukları içerikleri belki öz olarak korumalarına rağmen, sonraki yüzyıllarda taşındıkları coğrafyalarda bölgesel inanç ve kültürün de etkisiyle bazen yeni içerikler kazanmışlardır.

Kültürler kavramlarda yaşadığı ve kavramlarıyla tanındığı için, kavramlara ilişkin çalışmalar, bir kültür ya da felsefenin anlaşılmasında ve kültürel etkileşimlerde önemli bir rol üstlene gelmiştir. Yazar, İslam felsefesi tarihinde bu rolü *Hudud* risalelerinin üstlendiğini söylebileceğini belirtmektedir. Çeşitli kavramların tanımlarının yapıldığı bu risalelerde, hem geçmişin kavramsal birikimi bize aktarılmak istenmiş, hem de filozof, tanımlarını yaptığı kavramlarla bir yandan felsefi sistem için zemin hazırlarken, öte yandan da bu kavramlar aracılığıyla felsefesini tanıtmayı hedeflemiştir. Yazar, *Hudud* risaleleri, yazarlarının sistemine kapı aralayan kavramları içermesi açısından, bir bakıma anahtar çalışmalar mahiyetinde olması hasebiyle ciddi önem arz ettiğini belirtmektedir. Ayrıca bu çalışmalar, içerdiği kavramlarla döneminin felsefi ve bilimsel düzeyine ışık tutmak, dönemin kültürel problemleri hakkında ipuçları vermektedir.

Yazar bu çalışmayla iki şeyi hedeflediğini belirtmektedir:

- a- İslam felsefesi tarihinde *Hudud* risalelerinin önemini vurgulamayı,
- b- *Hudud* risalelerinde yer verdikleri tanımlar çerçevesinde Kindi ve İbn Sina felsefelerinin temel kavramlarını tanıtmayı

Yazar, birinci hedef, kitabın adı çok uzun olacağı endişesiyle kitap başlığına yansıtamadığını belirtmektedir. Yazdıkları *Hudud* risaleleri çerçevesinde felsefelerinin temel kavramlarını incelemeye geçmeden önce *Hudud* risalelerinin İslam felsefesi tarihindeki önemine değinmektedir. Dolayısıyla bu hedef, başlığa yansıtılmamış olsa da, kitap adının doğal olarak bu risalelere değinmeyi gerektirdiğini düşünmüş olmasından dolayı bu konuya değinmeyi mümkün görmektedir.

Birinci bölüm, “**İslam Felsefesinde Hudud Risalesi Geleneği**” başlığı altında ilk olarak *Hudud*’un tanımını yapmaktadır. *Hudud*; tanım, sınır an-

lamına gelen “had” kelimesinin çoğuludur. Kavramların ifade ettiği anlamların sınırlarını belirlediği için, Hudud teknik anlamda “tanımlar” demektir. Bundan dolayı çalışmanın birinci bölümünde önce tanım kavramına yer verilmiş, sonra kavram tanımları içeren risalelerin (*Hudud* risalelerinin) İslam felsefesindeki önemi üzerinde durulmuş, bu risalelerin tanıtımına geçilmiştir. Bu bağlamda Cabir b. Hayyan’ın, Kindi’nin Hudud risaleleri ele alınmış, Farabi’nin bir Hudud risalesi olup olmadığı sorusuna cevap aranmış, sonra da İhvan-ı Safa’nın, İbn Sina’nın ve Gazali’nin *Hudud* risaleleri hakkında bilgi verdikten sonra söz konusu risaleler üzerinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu bölümde ele alınan her *Hudud* risalesinden sonra, o risalede tanımları yapılan kavram listesi, risalenin aslındaki sıralamaya uygun olarak yer verildiğini belirtmektedir. Bölümün sonunda ise okuyucuya daha rahat bir kıyas yapabilme imkânı sunabilmek için Cabir b. Hayyan, Kindi, İbn Sina ve Gazali’nin *Hudud*’undaki kavramlar listesi bir tablo halinde alfabetik olarak verilmiştir. Çok sıradan bazı kelimelere de yer verdiği için listenin fazla uzayacağı endişesiyle İhvan-ı Safa’nın Hudud’undaki kavramlar buradaki tabloya alınmamıştır.

Kindi’nin Hudud risalesi felsefi kavramlara ilişkin yapılan ilk çalışma olduğunu belirten yazar, daha önce Cabir B. Hayyan’ın da bir *Hudud*’u mevcut olduğundan söz eder. Ancak Cabir B. Hayyan’ın öne çıkan “bilim adamı” kimliğine uygun olarak, risalesinde bilimsel kavramlara ağırlık vermiştir. “*Filozof*” kimliği ile yazılan ilk risale Kindi’nin *Hudud* risalesi olduğunu belirtmektedir. Kindi, “ilk islam filozofu” olması hasebiyle terminoloji sorununu bütün boyutlarıyla yaşamış olmasından dolayı *Hudud*’unda kısa ve öz tanımlarla felsefi kavramları tanıtmayı amaçlamıştır. Onun, tercüme aracılığıyla felsefi literatürde hazır bulunduğu ve kullandığı bazı kavramların, sayısı az da olsa, sonraki yüzyıllarda tedavülden kalktığını belirtmektedir.

Farabi’nin bir Hudud risalesi olmamasına rağmen, *Mesail Müteferrika*, *Fusul el-Medeni*, *Kitab el-Huruf ve el-Elfaz el-Müsta’mele* adlı eserleriyle kavram çalışmalarına büyük katkı sağlamış olduğuna dair açıklamalarda bulunmaktadır. Kindi’nin Hudud’u bir ölçüde tercüme döneminde ışık tutan bir felsefi dili temsil ederken, Farabi’nin kullandığı dil daha oturmuş bir dildir.

İhvan-ı Safa ise, risalelerinin üslubundan ve genel havasından sezilen; felsefeyi halk arasında yaymak isteyen tavırlarına paralel olarak, *Hudud* risalesinde “*popülist*” diyebileceğimiz bir yaklaşımla oldukça sıradan kelimelere de yer vermiştir.

Yazar, Felsefi kavramlar İbn Sina'nın yazılarında tam anlamıyla olgunluk dönemine ulaşmış olmasından dolayı Kindi'ninki ile kıyaslandığında, İbn Sina'nın *Hudud*'unda biraz daha uzun tanımlara yer verdiğinden söz eder. *Hudud*'unu küçük bir "kavram rehberi" gibi planlamış, daha geniş kavram açıklamalarını Şifa ve Necat yapmış olduğuna dair bilgi vermektedir.

Gazali ise *Mıyar el-ilm'de Kitab el-Hudud* bölümü, kavram tanımlarına ayırmış, bu bölümde filozofların kavram tanımlarını aktaracağını ifade etmiştir. Gazali'nin bu risalesi incelendiğinde İbn Sina'nın kavram tanımlarını, filozofun adını anmadan ve onun *Hudud*'undaki sıralamasını bozmadan *Hudud*'una aynen almış olduğunu, bazı yerlerde de kısa ilaveler yapmış olduğuna dair bilgi vermektedir. Yazar, bu çalışmaların her birinin İslam felsefesinde kavram çalışmalarına bir katkı sağlamış olduğundan, felsefi terminolojinin yerleşmesinde ve doğru kullanımında kendi çapında bir görev yerine getirmiş olduğunu ifade eder.

İkinci bölümde, "***Hudud Risaleleri Çerçevesinde Kindi ve İbn Sina Felsefesinin Temel Kavramları***" başlığı altında Kindi ve İbn Sina'nın *Hudud* risalelerinde geçen kavramlar alfabetik olarak verilmiş; önce *Hudud*'ta yapılan tanımlar aktarılmış, sonra varsa, filozofun diğer eserlerinde o kavrama ilişkin ulaşılabilen bilgiler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yazar, "*Bir kavram incelenirken, iki filozoftan sadece birinin o kavrama dair tanımına ve düşüncelerine yer verilmişse, o kavram diğer filozofun Hudud'unda yer almıyor ve başka eserlerinde de ona ilişkin düşüncelerine pek ulaşılamamış demektir.*" açıklamasını da yapmaktadır. *el-But* (yavaş olma, ağır davranma), *el-emles* (düz, pürüzsüz), *el-haşin* (kaba, sert), *el-beşş* (kuru, gevrek), *el-insina* (bükülme, katlanma), *el-kesr* (kırmak), *el-lin* (yumuşak), *er-rabv* (gevşek, güçsüz, zayıf) gibi anlam derinliği olmayan ya da *el-cizr* (kök), *ed-darb* (çarpma), *el-kısme* (bölme), *es-sur'a* (sürat, hız), *el-ika'* (usul, ritm) vb. teknik kavramların sadece *Hudud* risalelerinde geçen tanımlar ile yetinilmiştir.

Kavramlar Arapça okunuşları esas alınarak alfabetik olarak sıralanmıştır. Türkçe karşılıkları parantez içinde verilmiştir. Yazar, *Hudud risalelerinin etki kaynağı bir ölçüde Aristoteles'in Metafizik'teki Delta kitabı olduğu için bazı kavramlarda önce Aristo'nun o kavramla ilgili düşüncelerine değinmiş, sonra Kindi ya da İbn Sina'nın kanaatlerine yer vermiştir.* Kavramın sonraki yüzyıllarda kazandığı açılımı ya da anlam farklılığını görebilmek amacıyla dipnotta (varsa Gazali'nin farklı yorumlarına) İbn Rüşd'ün *Metafizik Şerh*'indeki açıklamalarına ve Seyyid Şerif Cürcani'nin *Ta'rifat*'ındaki bilgilere dikkat çekilmiştir.

İkinci bölüm, *Hudud* risalelerinden hareketle, ama çoğu kavramda diğer eserlerinde ulaşabilen bilgilerden de yararlanılarak oluşmuş bir “Kindi ve İbn Sina Sözlüğü” olarak da değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Burada ilgili kavramlar incelenip birbiriyle ilişkilendirildiğinde, her iki filozofun felsefelerinin farklı boyutlarına ilişkin ipuçları karşımıza çıkacaktır. Bu bölüm bir sözlük olarak değerlendirildiği için sonuna bir sonuç düşünülmediğini belirten Müellif, sonucu sadece birinci bölümün sonuna yazmakla yetindiğini belirtmektedir.

Bazen, düşünürler arasındaki ciddi tartışmaların ya da çekişmelerin, bir yönüyle çok da basit olan, kavramların anlam karışıklığından ya da farklı anlam yüklemelerinden kaynaklandığını biliyoruz. Bu konuyu düşündüğümüzde bu çalışmanın ciddi bir önem arz ettiğini ifade edebiliriz. İslam felsefesi tarihi içerisinde tartışılmaz iki dinamik olan Kindi ve İbn Sina’nın kendi düşünce dünyalarındaki fikirleri insanlığa sunarken kullanmış oldukları kavramları ve onlara yükledikleri anlamlarla beraber kendi dönemlerinde o kavramlardan anlaşılan/anlaşılması gerekeni bilmeden ve de anlamadan onları okumanın ve anlamamanın mümkünatı olmasa gerek. Bu yüzden okuyucu ve araştırmacıların, başvuru kaynakları arasına bunu da eklemeleri gerektiği kanaatindeyiz.